

5. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Подільські містечка в добу Української революції 1917 – 1920 рр. / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – 320 с.
6. Комарніцький О.Б. Ім'я Тараса Шевченка в житті містечок Правобережної України (1917-1920 рр.) / О.Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 84–88.
7. Лозовий В., Нестеренко В. «Просвіта» на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920) // Просвітницький рух на Поділлі 1906–1923 рр. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 28–38.
8. Лотоцький О. Сторінки минулого. – Ч.3. – Варшава, 1934. – 393 с.
9. Рибак І.В. Наш край в історії України / І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2007. – 260 с.
10. Сергієнко Г.Я. Тарас Григорович Шевченко – революційний демократ, мислитель, борець / Сергієнко Г.Я // Укр. іст. журн. – 1989. – № 3 – С. 25.
11. Телячий Ю.В. Центральна Рада та українське шкільництво (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Освіта і наука на Поділлі: Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т.1. – С.110–119.

In the article the figure of Shevchenko is lighted, as character of fight and unsubduedness of the Ukrainian people. Information is given about cultural presentation of the Ukrainian people, celebration of days of «Kobza-player» in the different corners of Ukraine.

Key words: Taras Shevchenko, national liberation fight, «Prosvita», manifestation.

Отримано: 1.11.2009

УДК 94(477)«1919/1920»:342.33

В. Ю. Васильєв

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ КОМПАРТИЙНОГО ТА РАДЯНСЬКОГО СУБЦЕНТРІВ ВЛАДИ В УСРР НАПРИКІНЦІ 1919 – НА ПОЧАТКУ 1920 РР.

Відновлення радянського і партійного субцентрів влади в Україні призвело до повороту у політичній тактиці та встановленні в Україні радянської державності, яка претендувала на національний характер.

Ключові слова: ідеологія, радянська влада, політична система, влада, субцентри, національний рух.

Впродовж останніх двадцяти років в Україні триває складний процес переходу від радянської моделі політичної системи, що характеризувалася ознаками тоталітаризму, до представницької демократії, притаманної розвинутим країнам Європи та Америки. Труднощі у розбудові правової держави та демократичного суспільства не в останню чергу пов'язані з нечіткими уявленнями щодо становлення та функціонування тоталітарного режиму в Україні у ХХ ст. Тому професійний історичний аналіз своєрідності механізмів більшовицької влади може прислужитися як українському політику, так і широкій громадськості.

Слід зазначити, що більшовики захопили владу в Україні тільки з третьої спроби – наприкінці 1919 – на початку 1920 рр. З самого початку захоплення влади в Україні правляча верхівка РКП(б) розпочала процес

міфологізації реальних історичних процесів з метою впливу на суспільну свідомість. Відповідно до її ідеологічних настанов радянський період історіографії вибудовувався як триумфальна хода радянської влади, серії перемог над «класовими супротивниками» в особах внутрішньої «української буржуазної націоналістичної контрреволюції» та іноземних інтервентів. Історичні праці 1920 – 1930-х рр. проголошували основними рисами встановленого більшовиками радянського ладу в Україні: класовість, тобто радянська влада в Україні – диктатура українських пролетаріату та бідних селян, що встановлена за братерської допомоги трудящих Росії; демократизм диктатури: вона мала відкритий характер для раніше пригноблених класів, що дозволяло їм безпосередньо або через ради управляти державними справами; український національний характер радянської влади, себто Українська Соціалістична Радянська Республіка була першою у сучасній історії державою широких верств українського суспільства на противагу Українській Народній Республіці, котра забезпечувала реалізацію національних прав тільки пануючим експлуататорським класам.

Подібні ідеологічні конструкції, що певним чином трансформувалися, але існували до другої половини 1980-х рр., критикувалися історіографією української діаспори. Зокрема, історики діаспори вказували, що не може бути й мови про народність, національний характер та демократизм комуністичної диктатури в Україні, привнесеної на багнетах Червоної армії [11, 12, 16, 17, 37]. Такі висновки поділялися англомовною історіографією. Проте Україна та її історія знаходилися на периферії так званих радянологів [39-41]. Тільки після здобуття незалежності України у вітчизняних вчених та їх іноземних колег з'явилася можливість створення суворо документованих об'єктивістських досліджень [15, 26, 28, 29, 39]. Особливе місце серед них посідають праці С.В.Кульчицького, який аналізує природу Російської й Української революцій 1917-1918 рр., чинники захоплення більшовиками влади в Україні, специфіку створення «партійно-радянського субцентру влади» [19-21]. Зокрема, вчений стверджує, що революції охопила комуністична мутація, яка призвела до формування у Росії радянської державності, яку відстоювали більшовики. В Україні три послідовні вторгнення з півночі Червоної армії нав'язали суспільству національну радянську державність. Ця державність мала характер диктаторського комуністичного режиму.

Продуктивні ідеї С.В.Кульчицького стали у нагоді автору у здійсненні конкретно-історичного аналізу особливостей відновлення партійного та радянського субцентрів влади в УСРР наприкінці 1919 – на початку 1920 рр., механізмів більшовицької влади тощо. Крім того, досліджувалися окремі аспекти трансформації політичного курсу керівництва РКП(б) щодо України у цей період, зміни деяких політико-ідеологічних настанов лідерів радянської Росії під впливом революційних подій в Україні.

Друга половина 1919 р. виявилася вкрай несприятливою для більшовиків в Україні. Сформований у січні 1919 р. радянський уряд в Україні на чолі з Х.Раковським намагався запалити вогнище світової комуністичної революції, націлив Українську радянську армію на захід, щоб з'єднатися з угорськими червоними частинами. В Україні цей уряд ініціював розгнуждані продовольчі реквізиції, не приборкував повне свавілля чекістів, абсо-

лютно неповагу нових радянських службовців – у більшості випадків вихідців з міського міщанства – до української мови та культури. Керівники КП(б)У відверто нехтували й придушували українські ліві політичні партії, котрі підтримували радянську владу. На громадських будинках майоріли прапори РСФРР, друковані органи КП(б)У виходили російською мовою. На III Всеукраїнському з'їзді рад (6-10 березня 1919 р.) Х.Раковський не посоромився виступити проти визнання української мови державною мовою української радянської республіки. В Одесі місцеві партійно-радянські чиновники зарахували українців до національних меншин [13, 27, 32, 38].

Така політика викликала повсюдне розлючення українських селян, спалахнули численні антибільшовицькі повстання. Загальну думку майже усіх комуністичних керівників чітко висловив голова РВС РСФРР Л.Троцький, який з притаманним йому цинізмом та жорстокістю надіслав 11 серпня 1919 р. телеграму з України до ЦК РКП(б): «По спині українського куркульства потрібно пройти гарячою праскою, – тоді створяться умови для праці» [1].

Ситуацією скористалася Добровольча армія, що розпочала наступ на більшовиків. Із заходу до Києва просувалася Армія УНР. 30 серпня 1919 р. її частини увійшли до міста, наступного дня там з'явилися денікінці. Члени українського радянського уряду втекли до Гомелю та Чернігова. 10 вересня Л.Троцький попросив ЦК РКП(б) відкликати Х.Раковського, Г.Петровського, А.Юффе та інших українських радянських урядовців з Чернігова, тому що вони заважали управляти червоними частинами. 2 жовтня 1919 р. уряд та ЦК КП(б)У офіційно припинили існування [10, спр.129, арк.41-42; 3].

Більшовики вразі втратили владу в Україні. Вони не тільки не запалили «багаття» світової революції у Європі, але й опинилися під загрозою втрати влади в Москві. Утім, після серії поразок білі війська почали стрімко відступати на південь. Перед керівництвом РКП(б) знов постало «українське питання», тобто вироблення політики, котра б більш-менш задовольнила українське суспільство.

На той час Х.Раковський працював у Головному політичному управлінні Червоної армії у Москві, брав участь у засіданнях Оргбюро та Секретаріату ЦК РКП(б). Саме йому голова РНК РСФРР В.Ленін дав доручення виробити позицію щодо майбутньої політики в Україні. 19 листопада 1919 р. Х.Раковський передав лідеру більшовицької партії «Тези з українського питання», у яких визнавав необхідність зміни національної політики, але наполягав на необхідності жорсткої централізації системи управління Росії й України [22, с.65-66].

Цікаво, що у той самий день відомий більшовик Г.Орджонікідзе – член РВС 14-ї армії, що наближалася до території України, надіслав листа В.Леніну: «Денікін безумовно зламав собі шию на українському мужику (український мужик зламав шию не тільки Денікіну)... Повстанців потрібно підпорядкувати армії. Проте усе це дрібниці у порівнянні з важливістю питання щодо нашої політики по відношенню до українського мужика. Тут, за моїм глибоким переконанням, політика втягання його до комуні – безглузда й згубна. За будь-якої ціни ми повинні знайти на цей раз з українським мужиком спільну мову. Це, як на мене, можливе, але багатьом

така політика здаватиметься... «відхиленням» і т.д., утім, усе це дурниця» [4]. Під «відхиленням» Г.Орджонікідзе мав на увазі відношення більшовиків до селян як класово ворожих елементів – дрібних та середніх власників. Мова не йшла про необхідність корегування марксистських ідеологем, а лише про обережність у політиці, щоб не дратувати українських селян.

Наприкінці листопада 1919 р. Л.Троцький написав чернетки, зміст яких підтверджує, що керівництво більшовиків намагалося змінити тільки тактику політики в Україні. Стратегія залишалася незмінною – радянізація України з наступним перетворенням її у складову всесвітньої комуні. Л.Троцький зазначав: «Україна. Швидке завоювання України. Причина: дезорганізація соціальних відносин, що утруднює створення усталеного режиму. Грунт сипався під ногами у Скоропадського, у Пеллєри й представників Антанти... Ті самі чинники плюс помилки обумовили стрімке падіння радянської влади. Не завоювання, але звільнення України. Отже, вести прогресивну національну політику: дати українську школу, дати українську пресу, нещадно вигонити пихате відношення до української мови в Університеті, як й в армії... Зробити українську мову потужним провідником комуністичних ідей» [5]. Таким чином, для Л.Троцького зміни у національній політиці були засобом поширення комуністичних ідей в Україні.

Основний внесок у розробку нової політичної лінії більшовиків в Україні зробив В.Ленін. Після отримання від Х.Раковського згаданих вище тез, 20 листопада 1919 р. під його керівництвом відбулася нарада політбюро ЦК РКП(б) з українськими більшовицькими працівниками. У ході дискусії обговорювалися дві принципові проблеми: чи створювати політичний центр для керівництва економічним життям, тобто окремий уряд, а також – українську Червону армію [8]?

Наступного дня політбюро ЦК РКП(б) обміркувало проект тез В.Леніна, складених на основі ідей Х.Раковського, й прийняло їх за основу політичного курсу в Україні [9]. Зауваження В. Леніна, що збереглися в архівах, а також зміст деяких пунктів значно відрізнялися від тексту відомої резолюції, прийнятої кілька днів поспіль VIII партконференцією РКП(б) (2-4 грудня 1919 р.). Протягом десятиліть вони були неприступні для істориків. Тому дозволимо собі стисло викласти їх зміст. У першому пункті В.Ленін писав: «Якнайбільша обережність по відношенню до націоналістичних традицій, найсуворіше дотримання рівності української мови й культури, зобов'язання вивчати українську мову для усіх посадових осіб...». Звернемо увагу, що керівництво РКП(б) офіційно визнало не лише відмінність української і російської мови, різницю національних традицій, але й їх рівність. Це означало визнання існування окремої української нації, чого більшовики ніколи не робили протягом минулих років.

Проте вони продовжували заперечувати можливість існування самостійної та незалежної української держави. У другому пункті тез, що був змінений у ході обговорення, пропонувалося вже до майбутнього з'їзду рад України федерувати її з Росією. Одночасно керівництво Компартії повинно було обережно готувати плани повного злиття України з Росією. У ході подібної «політики подвійних стандартів» використовувалися боротьбисти, яких допускали до радянського центру влади, що мав створитися в Україні. Це не означало їх рівноправ'я з більшовиками. Більше того,

Л.Троцький та секретар ЦК РКП(б) М.Крестинський виступили проти прийняття боротьбистів до III Інтернаціоналу. За консультаціями вирішили звернутися до голови виконкому Комінтерну Г.Зинов'єва.

У третьому пункті підкреслювалася важливість розширення українського села, виділення у ньому трьох груп селян, залучення бідноти та середняків до управління за умов повного «знешкоджування куркулів» (В.Ленін, на відміну від політбюро, пропонував використовувати виключно бідняків). Наступний пункт передбачав формувати місцеві ревкоми та ради переважно з бідняків. У п'ятому – говорилося про необхідність роззброєння села. У шостому В. Ленін зробив показові зауваження. Він зазначив особливості продрозкладки в Україні: більш обережне проведення порівняно з Росією; першочерговість забезпечення продовольством Харкова та Донбасу; розподіл серед бідноти частини хліба, що вилучався у куркулів. Політбюро ЦК РКП(б) прийняло такі пропозиції із застереженням, що «засади нашої продовольчої політики ні в якому випадку не повинні порушуватися».

Запропонований В.Леніним сьомий пункт, на наш погляд, дає змогу проаналізувати особливості сприйняття ситуації лідером більшовиків. Він підкреслював: «Євреїв та городян на Україні взяти у їжакові рукавиці, перевести на фронт, не пускати до органів влади (хіба що у мізерному відсотку, в особливо виключних випадках під клас[овий] контроль)». Така відвертість свідчила, що Ленін визнав факт відсутності широкої соціальної бази у більшовиків в Україні. За таких умов, не дивно, що спроба минулого комуністичного режиму опертися на русифіковані міські елементи й, зокрема на євреїв, які мали порівняно з українськими селянами більш високий освітній рівень, викликала сплеск антикомуністичних та антисемітських настроїв [31, с.130-149]. Але запропоновані В.Леніном «їжакові рукавиці» на практиці означали застосування насилля у політичній практиці по відношенню до соціальних та національних груп в Україні, представники яких підтримували більшовиків.

Подібний маківеаллізм у політиці був характерною рисою тоталітарного режиму, що сформувався у Росії. Водночас ідеї В. Леніна свідчили, що управління в Україні повинні здійснювати надіслані з Росії більшовики та спеціалісти. Іншого варіанта, якщо виходити з ленінської логіки, не існувало. Адже восьмий пункт тез вимагав поставити під особливий контроль Компартії українську Вчительську спілку, кооперативи, інші «дрібно-буржуазні організації на Україні», розформувати їх й розпустити тощо. Саме там зосереджувалися нечисленні групи української інтелігенції, які виконували громадські функції, але не сприймали більшовизм. Недарма у дев'ятому пункті увага акцентувалася на підготовці російськими наркоматами та оргбюро ЦК РКП(б) працівників для України.

Для виконання запропонованих В.Леніном змін у політиці в Україні політбюро ЦК РКП(б) вирішило створити новий орган радянської влади – Українську революційну раду (УРР), яка до проведення з'їзду рад мала діяти у «повному контакті з Реврадою Південного фронту» (найвпливовішим членом останньої був нарком національностей РСФРР Й.Сталін). До складу нового органу призначили Х.Раковського, Г.Петровського та Д.Мануїльського. Передбачалося, що до УРР увійдуть два представники від українських лівих політичних партій. Остаточне редагування резолю-

ції щодо радянської влади в Україні доручили комісії: член ЦК РКП(б) М.Бухарін, Х.Раковський, Л.Троцький [23, с.306-308]. Отже, керівництво РКП(б) вирішило відновити радянський субцентр влади в Україні.

29 листопада 1919 р. пленум ЦК РКП(б) затвердив текст резолюції щодо радянської влади в Україні, запропонував не приймати до складу Комінтерну боротьбистів, мовляв, що тільки КП(б)У репрезентує комуністів України. Пленум створив Тимчасове бюро ЦК КП(б)У в складі Х.Раковського, Г.Петровського, Д.Мануїльського, В.Затонського, С.Косіора [2].

Формальну відозміну політики в Україні не сприйняли партпрацівники, які у минулому працювали в Україні. Свідченням цього є дискусія, що спалахнула на нараді членів ЦК КП(б)У 30 листопада 1930 р. У схваленому документі зазначалось перебільшене «випинання» національного питання у резолюції, затвердженій пленумом ЦК РКП(б). Підкреслювалось, що на майбутній VIII Всеросійській конференції РКП(б) потрібно «використати дебати при обговоренні звіту ЦК з метою критики неправильної політичної лінії з українського питання» [35, с.39].

Через кілька днів ці більшовики дали справжній «бій» В.Леніну на партконференції. На жаль, стенограма його промови й досі не віднайдена істориками. Але зауваження інших виступаючих збереглися. У виступі відразу після В.Леніна Х.Раковський не погодився з твердженням, що більшовикам «потрібно стати боротьбистами». Навпаки, стверджував колишній голова українського радянського уряду, необхідною була централізація та об'єднання людських та матеріальних ресурсів України Росією. Він заявив, що це є принцип, «з яким ми можемо йти воювати з усіма самостійниками на Україні».

Х.Раковського підтримав член ЦК РКП(б) А.Бунов, який говорив, що керівництво РКП(б) переоцінює український національний рух. Боротьбисти є «пустим місцем», тому ніяких змін у політиці здійснювати непотрібно. Ще більш жорстким та відвертим за тональністю став виступ В.Затонського: «Я єдиний (на конференції – В.В.) українець й можу не боятися закидів у кацапстві... Україну маємо окупувати, це неминуче, тому що Україна лежить на великому шляху міжнародного імперіалізму, наші інтереси там перехрещуються. Україна у подальшому буде одним з головних плацдармів, де буде відбуватися бій між соціальною революцією та світовою реакцією... Україна може бути або базою для Денікіна, або вона буде радянською, а радянською може бути тільки за допомогою червоної півночі». Водночас, він зауважив, що більшовикам потрібно бути дипломатами й іти в Україну «витончено». Д.Мануїльський схвалив такі думки й запропонував просту модель утворення радянської влади в Україні: її захоплюють російські комуністи, робітники з Петрограду та Москви, які залучають до управління «широкі трудящі маси українського селянства», у першу, чергу бідняків. Оратор не побоявся сказати керівництву РКП(б), що в українському питанні: «Ви були політичними імпресіоністами». Тому нова політична лінія, запропонована В.Леніним, могла привести до того, що «як ми чуємо про тих русотяпів, які нарobili величезних дурниць, завтра нам скажуть: ці українотяпи гублять радянську Росію...». У такому контексті пролунав заклик вкрай обережно відноситися до боротьбистів, тому що вони були контрреволюціонерами.

Після таких заяв В.Ленін дуже делікатно не погоджувався з колишніми українськими працівниками, зокрема з твердженням Х.Раковського, що радгоспи мають стати основою комуністичного будівництва в Україні. Що ж стосується нової політики, то вождь Компартії заявив: «Я не рекомендую блок з боротьбистами, я за блок з українським селянством». Тому правильним буде не вважати боротьбистів контрреволюціонерами, а вести з ними полеміку [4, спр.2, арк.203-204, 210, 215; спр.3, арк.13, 16, 18, 25].

За наполяганням В.Леніна партконференція затвердила резолюцію про радянську владу на Україні. Впродовж довгих років радянські ідеологи трактували її як приклад доброзичливого та уважного ставлення В.Леніна до України [18, с.120-122]. Проте хід підготовки та прийняття цього документа свідчать, що Ленін здійснював політику подвійних стандартів. Якщо керівництво РКП(б) публічно проголошувало політику підтримки української мови та культури, а, тим самим, консолідації української нації, то неофіційно готувалися заходи щодо злиття України з Росією, концентрації ресурсів для нового витку боротьби із «світовим імперіалізмом».

28 грудня 1919 р. В.Ленін написав «Лист до робітників та селян України з приводу перемог над Денікіним», який оприлюднили 4 січня 1920 р. Уважний аналіз цього документа дозволяє з'ясувати кілька суттєвих моментів у відношенні лідера російських більшовиків до України. По-перше, В.Ленін зазначав, що національне питання в Україні повинне стати предметом особливої уваги радянської влади, тому що у його основі стоїть серйозна проблема – чи бути Україні незалежною, тобто радянською республікою у федеративному зв'язку з Росією, чи злитися з останньою у єдину республіку. Подібне, м'яко кажучи, своєрідне трактування державної незалежності супроводжувалося декларативним твердженням, що незалежність України вже визнана ВЦІК РСФРР й РКП(б). Тому самі «українські робітники й селяни» повинні вирішити питання щодо подальшої «незалежності».

По-друге, В. Ленін відверто заявив, що більшовики бажали добровільного союзу націй з повним знищенням державних кордонів: «Ми прагнемо до тісного об'єднання та повного злиття робітників та селян усіх націй світу у єдину всесвітню Радянську республіку».

Таким чином, наприкінці 1919 р. В.Ленін мріяв про всесвітню федеративну соціалістичну республіку, де об'єднаються нації та будуть подолані «націоналістичні забобони». У такій моделі майбутнього державного утворення для «радянської» України передбачалося лише два варіанти: менш бажаний – федеративний зв'язок з Росією; більш бажаний – входження України до складу Росії [25, с.41-47].

Через кілька днів після закінчення VIII партконференції керівництво РКП(б) розпочало втілювати у життя її рішення. 10 грудня 1919 р. ліквідували Зафронтбюро ЦК КП(б)У, відновлюючи натомість секретаріат ЦК КП(б)У на чолі з С.Косіором. 11 грудня створили Всеукраїнський ревком (ВУРК) на чолі з Х.Раковським. До нього увійшли В.Затонський, Д.Мануїльський, Г.Серебряков, К.Ворошилов та Г.Петровський. Ймовірно, що під тиском В.Леніна, наступного дня на спільному засіданні ЦК КП(б)У та керівників боротьбистів прийняли рішення щодо входження до ВУРК представників інших партій. 17 грудня Х.Раковський та С.Косіор уклали

угоду з лідерами боротьбистів Г.Гринько й Л.Ковалевим щодо спільного співробітництва, після чого до ВУРК офіційно увійшли Г.Гринько і боротьбист В.Качинський [10, спр.23, арк. 1-4; спр.26, арк.14-18; 30; 34; 35]. Після того лідери РКП(б) застосували до боротьбистів, які нараховували у своїх лавах до 15 тис. чоловік (приблизно таку ж чисельність мала КП(б)У), політику «багато та пряника». Їх не допустили до Комінтерну й звинуватили у контрреволюційній роботі в Україні. Водночас Х.Раковський зумів домовитися з членом ЦК УКП(б) О.Шумським щодо саморозпуску партії боротьбистів в обмін на достатньо високі посади її лідерам у радянському партійно-державному апараті [6].

На IV конференції КП(б)У (17-23 березня 1920 р.) урочисто проголосили про входження боротьбистів до КП(б)У. Це високо оцінив В.Ленін, який на IX з'їзді РКП(б) (29 березня – 5 квітня 1920 р.) заявив: «Замість повстання боротьбистів, яке було неминуче, ми отримали завдяки правильній лінії ЦК, яку чудово провів т. Раковський; те все найкраще, що було у середовищі боротьбистів, увійшло до нашої партії під нашим контролем, з нашого визнання, а інше зникло з політичної сцени. Ця перемога варта пари добрих битв» [14, с.87-89].

Принагідно зауважимо, що більшість делегатів IV партконференції вчинили заколот проти керівництва КП(б)У та РКП(б). Прихильники так званої групи «демократичного централізму» забалотували при обранні нового складу ЦК КП(б)У провідних українських компартійних діячів. Реакція В.Леніна була блискавичною. Отримавши вночі телеграфне повідомлення з Харкова про ситуацію з виборами, він через кілька хвилин передав Х.Раковському телеграму про те, що обраний ЦК КП(б)У розпускається. Бунт остаточно придушили у квітні 1920 р., коли на пленумі ЦК КП(б)У сформували ЦК КП(б)У з усіх «старих» керівників, провели перереєстрацію членів Компартії, «децистів» перевели до Росії [7, спр.29, арк.1]. Тільки після цих подій компартійний субцентр влади відновив роботу в Україні.

Саморозпуск партії боротьбистів змінив ситуацію у політичній системі, що формувалася в Україні у той час. Оскільки представник боротьбистів не користувався політичним впливом у ВУРК, зрозуміло, що більшовики знову формували однопартійну політичну систему в Україні зі своєю системою державного управління. 22 грудня 1919 р. члени ВУРК затвердили «Тимчасове положення про організацію радянської влади на Україні», в якому зазначалося, що владу в Україні має ВУРК у складі 5-ти відділів. Ними керували колеги з 2-3 осіб, які діяли на основі декретів РСФФР (рішення ВУРК «Об об'єднанні діяльності УСРР з РСФФР від 27 січня 1920 р.), й працювали у повному контакті з відповідними наркоматами Росії. Росія надсилала, за узгодженням з ВУРК, фінансові асигнування до українських губерній, де політорганам Червоної армії створювалися губревкоми, які формували низові ланки управління [10, спр.294, арк.18; 35, с.39].

У другій декаді лютого 1920 р. Х. Раковський, ймовірно за наполяганням В.Леніна, переїхав з Москви до Харкова та відразу повідомив, що відновлено президію ЦВК УСРР у складі 3-х осіб на чолі з Г. Петровським, а також РНК УСРР, яку він очолив. Офіційно виникнення радянського уряду УСРР оформили на IV Всеукраїнському з'їзді рад у середині травня 1920 р. 26 травня ухвалили положення про Всеукраїнський з'їзд рад,

ВУЦВК та його президію, місцеві органи влади в Україні. Майже дослівно повторювалися нормативні документи, прийняті у РСФРР. Отже, у законодавчій площині та за структурою в Україні формували однакову структуру управління з Росією [10, спр.396, арк.8; спр.295, арк.17, 22].

Таким чином, поразка більшовиків в Україні влітку 1919 р., втеча уряду Х.Раковського з Києва мала основну причину – незадоволення українського селянства ідеологічно вмотивованою, у багатьох аспектах імперіалістичною політикою керівництва РКП(б). Восени 1919 р. лідери більшовиків зрозуміли необхідність змін у політичному курсі по відношенню до України. Під впливом українського національного руху вони визнали існування соціальних й національних відмінностей України від Росії.

У розробці нової політики, яка б задовольнила соціальні та національні настрої селян, головну роль відігравав В.Ленін. Він запропонував характерну для тоталітарних рухів та їх вождів політику подвійних стандартів. Публічно більшовики у резолюції VIII партконференції демонстрували повагу до українського суспільства, проголосили пріоритетним у політиці розвиток української мови та культури, передачу усєї землі трудящим селянам та формування з бідняків низових органів влади.

Але насправді готувалося злиття України з Росією, оскільки кінцева мета більшовиків залишалася незмінною – встановлення всесвітньої комуні та єдиної комуністичної республіки, до якої увійдуть всі нації світу. В такій умоглядно-апокаліпсичній картині майбутнього Ленін передбачав для України два варіанти: або федерацію з Росією, або входження до її складу.

Щоб запобігти невдоволенню в українському суспільстві, перекласти відповідальність за дії влади, Ленін наполягав на введенні до радянського уряду боротьбистів. Коли він зустрівся з опором у цьому питанні керівників більшовиків, які працювали в Україні, то було обрано іншу модель дій. Лідерів-боротьбистів обманули чи підкупили відповідальними посадами, а членів їхньої партії індивідуально прийняли до лав РКП(б). В результаті в Україні сформувався однопартійний уряд та структура державного управління, що повністю відповідали російським зразкам.

Без сумніву, відновлення радянського и партійного субцентрів влади в Україні було поступкою лідерів РКП(б) українському національному руху. Їх кінцева мета й стратегія не змінилися, але поворот у політичній тактиці призвів до встановлення в Україні радянської державності, яка претендувала на національний характер. Іншим чином легітимізувати себе в українському суспільстві більшовики не могли. Своєрідність української радянської державності у майбутніх роках обумовлювалася саме переплетінням радянського та національного чинників у політичній практиці комуністичного режиму в Україні.

Список використаних джерел:

1. Архів Гуверівського інституту війни, революції та миру (далі Гуверівський архів). – Trotsky Collection, vox. 4-95. – P.1.
2. Гуверівський архів. – Ф. 17. – Оп. 2. – Спр. 25. – Арк. 7.
3. Гуверівський архів. – Ф. 17. – Оп. 109. – Спр. 45. – Арк. 66.
4. Гуверівський архів. – Ф. 42. – Оп. 1.
5. Гуверівський архів. – Ф. 85. – Оп. 7. – Спр. 59. – Л. 1-3.

6. Гуверівський архів – Ф. 325 – Оп. 1 – Спр. 62. – Арк. 88.
7. Відомчий державний архів СБУ. – Д. 36546. – Ф.П. – т. 3. – Арк. 45.
8. Російського державного архіву соціально-політичної історії (далі – РДАСПП). – Ф. 17. – Оп. 2. – Спр. 29. – Арк. 1.
9. РДАСПП. – Ф. 17. – Оп. 3. – Спр. 41. – Арк. 1.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 129. – Арк. 41-42.
11. Винниченко В. Відродження нації. – К.; Відень, 1920.
12. Голубничий Вс. Дещо про нації та їх «злиття» // Сучасність. – 1970 (січень). – С. 95-106.
13. Грациози А. Большевики и крестьяне на Украине, 1918 – 1919 годы. – М., 1997. – С. 113-119, 151.
14. Девяты́й съезд РКП(б). Март – апрель 1920 года. Протоколы. – М., 1960. – С. 87-89.
15. Єшпанов В. Відносини між Радянською Росією і УНР: Автореф. дис... канд. істор. наук. – К., 1998.
16. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади. Книга перша. – Едмонтон, 1987.
17. Костюк Г.О. Сталінізм в Україні: (Генеза і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника. – К., 1995.
18. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – К., 1979. – Т. 2. – С. 120-122.
19. Кульчицький С. Историчне місце української радянської державності. – К., 2002.
20. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996.
21. Кульчицький С. Російська революція 1917 року: новий погляд. – К., 2003.
22. Кульчицький С.В. УСРР в добу «воєнного комунізму» (1917-1920 рр.). Спроба побудови концептуальних засад реальної історії. – К., 1994.
23. Ленін В.І. Неизвестные документы. 1891-1922 гг. – М., 1999.
24. Ленін В.І. Повне зібрання творів – Т. 39. – С. 347-348.
25. Ленін В.І. Повне зібрання творів. – Т. 40. – С. 41-47.
26. Марценюк Л. Українська радянська державність в контексті реалізації більшовицької моделі централізованої держави: Автореф. дис... канд. істор. наук. – К., 1998.
27. Мельниченко В.Ю. Х.Г.Раковський і державні відносини Радянської України з Радянською Росією (1919-1920 рр.) // УІЖ. – 1989. – № 3. – С. 34-45.
28. Несук О. Українсько-російські відносини 1917-1922 рр: Автореф. дис... канд. істор. наук. – К., 1998.
29. Олійник З.В. Національна політика більшовиків в Україні в 1917–1920 рр.: Автореф. дисер. канд. істор. наук. – К., 2002.
30. Павлюк М.С. Діяльність Всеукраїнського революційного комітету (11 грудня 1919 – 19 лютого 1920 рр.) // УІЖ. – 1962. – № 2. – С. 102-103.
31. Пайпс Р. Русская революция: В 3 кн. – М., 2005. – Т. 3. – С. 130-149.
32. Саженюк С.Н. Співробітництво російського і українського народів у радянському будівництві на Україні в 1919 р. // УІЖ. – 1958. – № 5. – С. 146.
33. Случевська С.Я. До питання про партійне будівництво на Україні в роки громадянської війни // УІЖ. – 1968. – № 1.
34. Случевська С.Я. З історії Зафронтового бюро ЦК КП(б)У (1919 р.) // УІЖ. – 1964. – № 6.
35. Українська РСР в період громадянської війни. 1917-1920 рр. У 3 т. – К., 1968. – Т. 3. – С. 39.
36. Феденко П. Марксистські і большевицькі теорії національного питання. – Мюнхен, 1960.

37. Чирко В.А. Коммунистическая партия – организатор братского сотрудничества народов Украины и России в 1917–1922 гг. – М., 1967.
38. Юрійчук С. Становлення і характер радянської влади в Україні: історико-правові аспекти (1917-1922): Автореф. дис... канд. істор. наук. – Чернівці, 1997.
39. Boris Ju. The Sovietization of Ukraine, 1917-1923. The Communist Doctrine and Practice of National Self-Determination. – Edmonton: The Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1980.
40. Mace J. Communism and the dilemmas of National Liberation. National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933. – Cambridge, Massachusetts, 1983.
41. Mawdsley E. The Russian Civil War. – Boston: Alen and Unwin, 1987.
42. Pipes R. The Formation of the Soviet Union. Communism and Nationalism, 1917-1923. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954.
43. Reshetar John S. The Ukrainian Revolution, 1917-1920. A Study in Nationalism. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1952.
44. Sullivant R. Soviet Politics' and the Ukraine. 1917-1957. – New York, London: Columbia University Press, 1962.

The article considers the restoration of Soviet and Communist authority subcentres in Ukraine caused the turn in the political tactics and introduction of Soviet state power in Ukraine which pretended to have a national character.

Key words: ideology, Soviet power, political system, authority, subcentres, national movement.

Отримано: 19.10.2009

УДК 378(477.43)«19»–057.87:364.42

О. Б. Комарніцький

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ СТУДЕНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ У 1920-ті рр.

У статті йдеться про роботу студентів Кам'янець-Подільського ІНО у колективному господарстві, забезпечення їх стипендіями, житлом, харчуванням, внесення ними плати за навчання.

Ключові слова: студенти, інститут народної освіти, колектив, стипендії, інтернат, харчування, плата за навчання.

Державна влада будь-якої країни зобов'язана створювати належні умови для розвитку дітей, юнацтва і молоді, отримання ними необхідної спеціальності і включенні до активної фахової діяльності. Це у певній мірі стосується і України, яка у ХХ ст. витворила систему знань, професійної і вищої освіти.

На початку 20-х рр. вищі навчальні заклади УСРР зазнавали великої матеріальної скрути, масових бідувань, що негативно позначилося на їх діяльності. Найменш захищеною перед чисельними життєвими негараздами виявилася студентська молодь. Окремі аспекти цієї проблеми з'ясували О.О.Лаврут [7], В.К.Майборода [8], В.М.Островий [9], В.І.Прилуцький [10], О.Б.Слуцький [11], А.Ф.Суровий [12], В.К.Шевчук [14] та ін. Утім ряд питань дослідники залишили поза увагою.

У пропонованому повідомленні аналізується забезпечення харчуванням, житлом, стипендіями тощо студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, а також кроки радянської влади щодо покращення їх побуту у 20-ті рр. ХХ ст.